

בני שוממה ובני בעולה

רְנִי עֲקֶרָה לֹא יִלְדָּה פֶּצְחִי רָנָה וְצֶהְלִי לֹא־חֶלֶה פִּירְבִּים בְּנֵי־שׁוֹמְמָה מִבְּנֵי בְּעוּלָה אָמַר ה': (ישעיהו נד א-ה).

מים ראשונים: כבר התייחסנו לפסוק זה שבנבואות הנחמה של ישעיהו, בדברינו [רוני עקרה לא ילדה](#) היא הפטרת הנחמה החמישית שנקראת בפרשת כי תצא. גם את מדרש פסיקתא דרב כהנא שלהלן הזכרנו שם, ועדיין נראה שנושא זה ראוי לעיון נוסף. ואולי יזכנו שואבי המים במים הטובים שדלו ושאוהו הם מפסוק זה ומהמדרש שלהלן.

רד"ק ישעיהו נד א – בגאולה לעתיד לבוא

בני שוממה - אעפ"י שהיתה ירושלים ימים רבים שוממה, רבים יהיו בניה: מבני בעולה - והם העכו"ם (עובדי כוכבים ומזלות).¹

פסיקתא דרב כהנא המשך שם – בשבח השוממה

"כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה' " (ישעיה נד א). א"ר אבא בר כהנא: כתיב: "ומדברך נאווה" (שיר השירים ד ג), אפילו נוה עשוי מדבר, חייבין על מחיצתו והוא חרב, כשם שחייבין על מחיצתו והוא בנוי.² א"ר לוי: בבניינה העמידה לי רשעים, כגון: אחז, מנשה, אמון. בחורבנה העמידה לי צדיקים, כגון דניאל וחבורתו, מרדכי וחבורתו, עזרא וחבורתו.³ ר' אחא בשם ר' יוחנן: הרבה צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה בבניינה.⁴

אחרית דבר

אי-שם כמה מאות שנים אחרי חורבן בית שני עומד דרשן בבית הכנסת ומנסה מן הסתם לעודד את רוחם הנכאה והעיפה של קהל שומעי לקחו. החיים בצל המלכויות קשים מאד. אין קץ נראה באופק [ואיה נבואות הטובה והנחמה?](#) (ראו הדף בתשעה באב). אפשר שכבר בזמנו של הדרשן נהגו לקרוא את שבע הפטרות הנחמה (שיפה מסודרות על הפסיקתא) והדרשה היא בעיתה. עכ"פ, הדרשן נדרש לישעיהו פרק נד ובו הפסוק על בני שוממה ובני בעולה, ומנסה לנחם את העם ברעיון שדווקא אחרי החורבן, בתקופת השוממה, קמו לעם ישראל אנשים צדיקים וראויים כגון דניאל, מרדכי ועזרא. רחש בלתי נשמע של תמיהה ופליאה עובר בקהל: מה עניין בית ראשון לכאן? והרי אנו שוב בימי "שוממה" מאות שנים אחרי הצדיקים הנ"ל! ומה פשר אזכור צדיקי בבל שבחרו להישאר בגלות בבל ולא עלו לארץ (חוץ מעזרא כמוהו)? מה פשר מדרש בבלי זה במחזורותינו?

¹ פשט הפסוק הוא ברור ומתייחס לגאולה הפלאית של ירושלים לעתיד לבוא. ראו בדומה פירושי רבי בחיי בן אשר (במדבר כו נא), מלבי"ם על הפסוק בישעיהו, אלשיך ועוד (ואברנאל בהקדמתו לספר מלכים משלב פסוק זה בתיאור גירוש ספרד). בני שוממה הם צאצאיהם של גולי ציון השוממה בעקבות החורבן. אך מי הם "בני בעולה"? תשובה: הגויים שהפכו את ציון לשוממה או שעמדו מנגד. כך רד"ק לעיל וכך גם רש"י שמפרש: "מבני בעולה - בת אדום": אבל בפירוש מצודת דוד מצאנו אפשרות אחרת: "כי רבים - כי עתה יתרבו בני ירושלים שהיתה שוממה מבני אדם שהיתה מיושבת ברבת עם". נראה שרבת עם היא העיר ירושלים בימי תפארתה וגדולתה בשנים שלפני החורבן, כפסוק הפותח את מגילת איכה: "איכה יִשְׁבֶּה בְּדָד הָעִיר רַבָּתִי עִם הַיְּתָה כְּאַלְמָנָה" (ראו התיאור האסטרונומי של גודלה של ירושלים באיכה רבה א ב). בני השוממה ירבו מעבר לבניה של ירושלים לפני החורבן, בעת שנמשלה לאשה נשואה (בעולה) ולא אלמנה. ההנגדה בפסוק של בני שוממה מול בני בעולה, איננה חיצונית - בין עם ישראל לגויים, אלא פנימית - בין תקופות ומצבים שונים של עם ישראל. וזה מביא אותנו אל המדרש הבא שהוא עיקר הדף.

² הכוונה, כך מפרשים פרשני המדרש, לבית המקדש, המכונה "נוה" ("נוה קדשך") שגם בחורבנו חייבים בכבוד מקומו. ראו רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ז הלכה ז: "אף על פי שהמקדש היום חרב בעונותינו, חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבניינו. לא יכנס אלא למקום שמותר להיכנס לשם, ולא ישב בעזרה, ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח, שנאמר: את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו - מה שמירת שבת לעולם, אף מורא מקדש לעולם שאע"פ שחרב בקדושתו עומד". עד כאן בהלכה ומכאן ואילך באגדה.

³ מה פשר הנגדה זו? ניחא שהדרשן (בבלי). מבקש לשבח את הצדיקים שלאחר החורבן - צדיקי גולת בבל - מדוע מכל מלכי בית ראשון בארץ ישראל (בית דוד) הוא מוצא רק את הרשעים? איפה מלכים צדיקים כחזקיהו, יאשיהו, אסא ועוד? מה פשר הנגדה זו? מדרש בשבח גלות בבל בליבו של מדרש ארץ ישראל? על משקל "המדרש זה עלה בידנו מהגולה" (בראשית רבה פרשת לך לך, ויקרא רבה יא ז ועוד, מה שמתאים לעזרא)?

⁴ כאן משתנים הטון וכיוון הרוח, אך לא המהות. אין צורך להטיל בוץ במלכי בית ראשון. מחד גיסא, ולחכות למלוא נבואת ישעיהו מאידך גיסא. "רבים בני שוממה מבני בעולה", כאן ועכשיו, באותם ימים שלאחר החורבן, של שיקום בתוך ההריסות ועוד לפני שבן דוד בא. מאסון החורבן צמחה תורה בישראל! ורק צריכים אנו לבקש רשות מהדרשן להוסיף את רבן יוחנן בן זכאי שאמר לאספסינוס: "תן לי יבנה וחכמיה" וכל דור התנאים והחכמים המופלא שקם אחרי החורבן. זאת היא רינת העקרה וצהלת "לא חלה"! עזרא וחבורתו, דניאל וחבורתו אחרי חורבן בית ראשון, ואנו נוסיף את יבנה וחכמיה אחרי חורבן בית שני, אושא אחרי מרד בר כוכבא, ברור חיל, לוד, בני ברק, ציפורי, טבריה (מקומו של ר' יוחנן) ועוד. ראו מקבילה למדרש זה בשיר השירים רבה פרשה ד על הפסוק: "כחוט השני שפתתיך ומדברתיך נאנה כפלה הרמון רַבָּתִי מִבְּעַד לְצִמְתֶּךָ" (שיר השירים ד ג), שמפליג בערך התפילה "רחישת פִּיךָ חֲבִיבָה עָלַי כְּחוֹט הַשְּׁנִי שֶׁל זְהוּרִית", "ונשלמה פרים שפתינו, מה נשלם תחת פרים ותחת שעיר המשתלח? - שפתינו". וכפלה הרימון רקתך זה לימוד התורה שפרח בדור שאחר החורבן: "הריקן שבסנהדרין רצוף תורה כרמון הזה, ואין צריך לומר מבעד לצמחתך, על היושבין תחת הזית ותחת הגפן והתאנה ועוסקין בדברי תורה". הנה העקרה שחזרה ללדת ולפרוח! ראו דברינו [חדשים](#) [גם ישנים](#) בשיר השירים.

הדרשן שהיה קשוב לרחשי לב הקהל, או שמא 'תפס את עצמו', ממשיך בדרשת ר' אחא בשם ר' יוחנן: "הרבה צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה בבניינה". אם ר' יוחנן בר נפחא של טבריה הוא זה, אזי חזרנו למדרש ארץ ישראל, מדרש שאינו מבדיל בין רשעים וצדיקים ואינו פוגם בכבוד מלכי בית ראשון. אבל הרעיון המהפכני של דרשה זו בעינו עומד. עד שכן דוד בא, אנחנו חכמי הדורות של אחר החורבן משקמים את עולם התורה. נבואת ישעיהו חזקה עליה שתתקיים לעתיד לבוא וירושלים, כפשוטו של מקרא, תימלא אוכלוסין מכל הגלויות. אבל אנו חכמי הדור שנטלנו את שרביט ההולכה הרוחנית של העם מהנביאים ("חכם עדיף מנביא", בבא בתרא יב א) לא מהססים לפרש את דברי ישעיהו על הדורות והמפעלים שלנו. על בית שני כבית ראשון. רבים בני השוממה כבר היום. שממה פוליטית-מדינית, איננה בהכרח שמה תרבותית-רוחנית, אדרבא! ומה שהיה נכון לתקומת דניאל, מרדכי ועזרא, נכון גם ליבנה וחכמיה, לאושא וחכמיה, ולחכמי ציפורי, טבריה, סורא ופומבדיתא. בית ראשון ושני כרוכים בדרשה אחת ובמבט היסטורי אחדץ ומעניינת במיוחד היא דמותו של עזרא כמגשר בין בבל לארץ ישראל וכמקים עולה של תורה בתחילת ימי בית שני. ראו שבחו בתוספתא סנהדרין פרק ד הלכה ז,⁵ אולי הוא שהביא מדרש בבלי זה ושלבו בתורה ארץ ישראל.

מחלקי המים

מים אחרונים: ועדיין קשה מאד הפגימה של אנשי בית ראשון, היינו אזכור אחז, מנשה, אמון ולא צדיקים כשמואל, דוד, אסא, חזקיהו, יאשיהו ועוד? וכי רק לאחר החורבן נולדו הצדיקים ורק בעת שעמד המקדש על מכונו היו רשעים כאחז ומנשה (והדברים נכונים גם לבית שני)? נראה שיש כאן שימוש בכלל שמצאנו בירושלמי: "פגם הכתוב בכבוד צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו" (שביעית פרק ו הלכה א, קידושין פרק א הלכה ח). מותר ואולי צריך לשבח ולחזק את צדיקי הדור, המנהיגים של היום, לעודדם ולנשאים, גם על חשבון כבודם של צדיקי "הדורות ההם". ולא ההפך ...

⁵ "ראוי היה עזרא שתיתנן תורה על ידו אילמלא קידמו משה. נאמרה במשה עלייה ונאמרה בעזרא עלייה. נאמרה במשה עלייה, שנאמר: ומשה עלה אל האלהים. נאמרה בעזרא עלייה "הוא עזרא עלה מבבל". מה עלייה האמורה במשה למד תורה לישראל, שנאמר: ואתי צוה יי בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים, אף עלייה האמורה בעזרא למד תורה בישראל, שנאמר: כי עזרא הכין את לבבו לדרוש בתורת יי ולעשות וללמד בישראל חוק ומשפט".